

Marginaale (1917–1920)¹

KĀRLIS SKALBE
1879–1945

Lāti nagu Eestigi tähistab varsti oma 100. sünnipäeva. Läti kirjaniku ja ühiskonnategelase märkmed Läti Vabariigi loomise ajast pakuvad mõtteainet praegugi.

1917. a juunis

Uus aeg on käes, ning me tahame rääkida. Kas meid on kuulda igast nurgast kostva erakondliku kisa vahele? Kas neil päevil keegi enam tahabki kuulata vaikkeid ja lihtsaid mõtteid? Millised kummalised mõtted tulevad mulle neil päevil! Suur vabaduskevad on saabunud, aga looduskevad paistab hilinevat, ning mulle tundub, et sel aastal roosid ei õitsegi, seevastu on kõikidel puudel ja põõsastel õidunud ja vohamas Peterburist ja Moskvast toodud Lenini resolutsioonid. Tõepoolest, nõndapalju kui olen silmitsenud päikesesse pürgivaid poolavatud pungadega oksi, näib mulle, et viimse kui ühe otsa on jõutud petukombel torgata

¹ Kārlis Skalbe Mazās piezīmes. Rīga. Zinātne. 1990. a. 416 lk. Eelnimetatud teos on avaldatud Rootsisis kirjastuse Daugava üllitatud K. Skalbe „Kogutud teoste“ IV köite järgi (K. Skalbe Kopoti raksti. IV//Stokholma – Daugava – 1953. a), mida toimetab K. Skalbe abikaasa Lizete Skalbe. Läti keelest tõlkinud Hannes Korjus.

rullikeeratud paberilehekeseid. Niivõrd ebameelitlev on see paberkevad, ning ma kardan, et sügisel ei jää muud üle, kui oma aedades samasuguse pabervoosiga leppida. Kui kevad ometi meist endist, rahva südamest ja rahva vaimust sünniks! Seepärast tahamegi oma südant ja omi mõtteid kuulata ning ka seesinasel kisa-kära ajal kaasa rääkida. Me ei taha ei õpetada ega kohut mõista. Kirjanik peab eelkõige oma südamega kohtusse minema, ning kui on oma südame üle armutult kohut mõistnud, tuleb lõpuks veel pööblijõuk ning mõistab ta enda üle kohut. Need tunnid, mida vedame kahtlustes ja lootuses Läti helgemast tulevikust, meenutavad justkui kohtumõistjate karmilt puurivaid palgeid. „Kas teate selgust?“ pärivad nad. Selgus on üks – tuleb terve mõistuse juures püsida ning mitte lasta rahva tahet lõhestada!

Lõhestagu lätlasi, kes iganes tahes, meie tahame neid ühtehoidva rahvana näha. Rahvas on riik. Klassikildudest peame muutuma ühtseks rahvaks, riigiks. Kui me seda ei mõista, siis jääb meie rahvas veel tulevastekski aastakümneteks ladvata puu kombel laastatuks ja allapainutatuks! Ta jääb selliseks, millisena tahavad teda näha need, kes teda pelgalt röövsaagina võtnud ning oma ikkes hoidnud. Meid võib ühte sulatada tugev rahvustunne. Aga meid võib ühendada ka huvide ühisus. Sest lätlane, olgu ta peremees või tööline, saab oma elu üle otsustajaks ning võib seda oma tahte kohaselt korraldada ainult vabas Lätis. Me tahame teenida mõtet, mis võib rahva ühendada ühiseks Läti vabadusvõitluseks.

Me oleme lõpunimineva Läti revolutsiooni poolt! Elagu lätimaalaste² riik!

*

Olid kord päevad, mil võisin igale lätlasele samasuguse usalduslikkusega ligineda kui oma vellelegi. See oli tookord, kui Kuramaa rusudeks varises ning moodustusid läti kütipolgud. Nood kaks aastat olengi selle tundmusega kõndinud. Ning kui see mind mõnikord alt vedas ning ma ei leidnudki kõikjal vellesid, vaid egoistlike inimesi, nagu me kõik tavatsema olla, ei tundnud ma end ometi petetuna. Lätlaste seas tunnen end ikka olevat otsekui suures peres, mis praegu ühiseid muresid üle elab. Ning rahva kurbmängust hingestatuna muutus rahvustunne mulle veelgi sügavamaks ja intiimsemaks. Otse hoobina südamesse tajun erakondade teravaid raginaid, mis meid esimestel revolutsiooni-päevadel üksteisest irdasid. Me oleme saavutanud vabaduse, aga kaotanud millegi väga väärtusliku – rahvusliku ühistunde.

**Me oleme saavutanud
vabaduse,
aga kaotanud millegi
väga väärtusliku –
rahvusliku ühistunde.**

Astume nüüd parteilastena üksteisest mööda ega suuda enam usalduslikult ligi astuda. Et me ka ei taipa, kui sügavalt see usaldamatus valgustatud inimeste ühiskonda häbistab. See on pimedusega löödud ja piiratud inimeste tunnus, kes kardavad alati ja kõikjal asjadest ja inimestest hädise arusaamise pärast petetuiks saada. See usaldamatus häbistab meie helget ja haritud rahvast. Me oleme ammuilma naernud talumehe üle, kes Riiga sõites

.....
² Latvis (латвиец) – lätimaalane; latvietis (латыш) – lätlane. Tõlkija märkus.

õmbleb oma kaksikümmend rubla voodri sisse, sest kõikjal kollitavad talle vaid sulid. Aga esimest korda läheme laiarahvalisele poliitikalavale samasuguste tunnetega kui meie Riiga sõitnud vanaisad.

Noil päevil, mil moodustusid läti kütipolgud, sündis rahva ühtsus. Toona sündis lätlaste keskel esimest korda mõiste, et rahvas on riik, oh, ehk me polegi mõistete poolest nii kasinad, nii vaesed! Nüüd on see lootus jälle hääbunud. Aga ma usun, et me ühineme! Meid ühendas ja muutis rahvaks tookordne hirm sakslaste ees. Nüüd ühendab meid Lätimaa uusloomise töö. Me kritiseerime üksteise vigu, mis töö käigus ikka ette tulevad, aga me töötame kõrvuti ning oleme lõpuni koos, kuni loss saab valmis: Lätimaa!

Enamlased ütlevad: Lätimaa autonoomiaga jäädakse lõhkise küna ette, ei tasu sellega tegeleda, kui maailm on hukka minemas. Just seepärast sünnivadki paljud uued maailmad, et vana maailm on hukka minemas; riigid varisevad kokku ning rahvad vabastavad oma õlad ja käed kütkeist. Just nüüd tasub sellega tegeleda. Lõpuks on see hetk, esimest korda pärast aastasadu, meie rahvale saabunud. Kui ta laseb selle käest, siis võib ta nõiutud printsessi kombel jällegi seitsmesajaks aastaks oma klaaskirstu magama minna.

Enamlaste teine lööksõna on, et Lätimaa autonoomia on üks kirbutsirkus. Ning me näeme, et meie sotsiaaldemokraadid pole need vabadusvõitlejad, kelleks oleme neid mõelnud ning kellena nad võiksid sel rusutud ajastul tulla, mil rahvas iga lisaväe juubeldustega vastu võtaks. Niisuguste ütlemistega jäetakse end ise ilma kangelaspärjata. Me näeme, et meie sotsiaaldemokraadid on kitsarinnalised klassipoliitikud, kes ihaldavad pelgalt lühemat tööaega ja suuremat palka. Sääraste seisukohtadega ahendatakse isiksuse mõistet ning vabaduse eest peetavat võitlust, sest rahvuslik vabadus on üheks pühimaks inimõiguseks. Enamlastel ei tasuks rahvusküsimusega naljatada, sest lätlased võivad olla uhkeks rahvuseks.

Nad võivad maksta oma enamlastele lühima tööaja eest suurimat päevapalka ja seepeale öelda: olete oma jao kätte saanud, rahvuskultuuri küsimuste juurde me teid ei lase, neid arutame ise. Kas selline palgalise seisund oleks neile meeltemööda?

*

Rahvas, kes ei vaevu pärimisele kuuluvat vara vastu võtma – nõnda võiks öelda lätlaste kohta, kes igasuguse organisatsioonilise ürituse lõhki ajavad ning üksteisele väiklaselt, vastastikuse vastumeelusega ja kadedusega kaikkaid kodaraisse loobivad. Aga pärandus, Läti maa, mida me võiks valitseda, püsib endiselt võõrmaalaste kätes, ning pole kedagi, kes selle enda omaks kuulutaks. Võibolla seepärast, et oleme sel ilusal maal ainult orjadeks olnud ega ole ealeski tahtnud valitseda. „Mis meist saab, kui Lätimaa autonoomia pälvib?“ kollitavad enamlased. „Need pursuid kägistavad meid ära!“ Kas see pole mitte üks lühinägelik ja orjameelne alalhoidlikkus, mis kaeb uut aega säärase usaldamatusest tuubil hirmudega? Nõnda ajasid talupojad endistel aegadel neile maad päriks müüa lubanud mõisahärradele kõigiti vastu, mõisahärrad pakkuvat petukaupa. Aga õnneks pole enamlased meie sotsiaaldemokraatia ainsad esindajad. Teine osa on Lätimaa autonoomia poolt. Nemad ei viivita hetkegi selle pärandi kättesaamisega, mis võib ainult rahvale kuuluda. Võibolla võime aastate möödudes tõdeda, et Läti sotsiaaldemokraatia – nagu norra sotsiaaldemokraadidki – on punalipu kõrvale oma rahvuslipu üles seadnud.

Ostan tänaval ajalehe ja lasen silmadel kiirelt üle eilsel kogunemisel vastuvõetud resolutsioonide joosta. Seal on kõik praegu räägitavad sõnad, ma ei leia vaid ühte sõna, mida mu süda veel otsib – Kuramaa! Ajalehega käes tänaval sammudes muutuvad mu silmad kurbusest pimedaks. Silmad ei seleta enam vastutulevaid ja mööduvaid inimesi, ning ma ei teagi, kuhu mu sammud mind viivad.

Vaatan üle inimeste peade, ning üks kuhu seisab mu ees – mu omaenese hinge vastu helk. Ma näen kaunist naist. Tema õlad on kenad ja lopsakad, otsekui õitselepuhkenud suvi, aga ta pale on kahvatu ja rõivad närbunud lehtede värvi. Ta käes on mõne tuules lipendava lehega must oks, ta hõljub kättesaamatuna mu ees, haihtuvana ühes selle pudeneva oksaga, millelt tuul viimsed lehed viib. Kuramaa, sosistan endamisi: Kuramaa!

Oh, Jumal, ära pane mind rohtu sööma ja kurbusest roomama!

Kuramaa! – ehk lausun seda sõna liialt valjusti? Tuleks taluda ning õppida vaikselt kannatama.

Kas me tohimegi lausuda seda sõna, mis heitis tuhanded tulikuumad noorsüdamed tulle ja surma? Vaiksemalt, muidu avanevad Lielupe hauakäädad ning meie kangelased tõusevad üles, et uuesti surmapiiu kannatada.

*

Eestlased loovad oma rahvuspolkusi. Nagu näha, kiirustavad nad meile järele. Nad võivad nüüd korraka oma polgud luua ja nende loojatele usaldamatust avaldada, siis on nad mahajäämuse tasa teinud.

Aeg on küll uus, sedavõrd on ka vene demokraatia jaoks palju uut. Rahvaste enesemääramispüüdlusi mõistavad nad raskemalt, kui neilt oleks oodata võinud. Riia Soldatite Saadikute Nõukogu oli rahvuspolkude loomise vastu. Sest mitmed väikerahvad – nagu arvata võib, siis lätlased, kellel sellised polgud on olemas, olevat ise nende vastu. Eks me ole alati iseendi vastu olnud. Mispidi me äkitsi ka oma rahvuspolkude vastu ei oleks. Vene demokraatia, mis priitahtlikult rahvastele laiemaid enesemääramisõigusi ei tahaks anda, hõõrub seepeale muidugi vaid käsi.

*

Võibolla polegi tegemist millegi naeruväärsega, vaid pelgalt ajatuult poolt meieni puhutud religioosete ihadega. Rahust oleme hakanud rääkima

justkui tuhandeaastasest rahuriigist, mis hommepäev maa peale saabub. Tuleb vaid sakslastega vennastuda. Kui mõnel näljasel hundil ei saavatki kõht täis, tulevat teda lihtsalt heade kihutuskõnedega võluda ning ta neelud ei käivatki enam voonakeste järgi. Ühtäkki oleme nõnda vagameelseteks muutunud, et suvaline adventist lausa kadestaks meid. Me ei suuda enam kuidagi mõista, mis

**Rahust oleme
hakanud rääkima
justkui tuhandeaastasest
rahuriigist,
mis hommepäev
maa peale saabub.**

hea pärast me Daugava taga tääkidega ja käsigranaatidega sakslaste vastu läksime. Me võinuks ju neid palmiokstega tervitada nagu ristirahvale kohane! Ning kui sakslased ütlesid: Me tahame Kuramaale kaks miljonit sakslast asustada, siis pidanuks me kohemaid teatama: „Olge lahked, kõik on juba teie jaoks kenasti valmis sätitud. Küll me ise kuskil oleme, lapsed lähevad katusele magama. Me oleme lihtrahvas, oleme harjunud piskult läbi ajama, aga teie tundke ennast nagu kodus!”

Juulis, 1917. a

Need on kõigest märkmed lehekülgede äärtel, mida kiiruga üles tähendan. See aeg on meie kätte huvitava raamatu andnud, tahan kord, rahulikumate päevade saabumisel, seda uuesti lugeda, seepärast jätan raamatulehtedele need ääremärkmed.

Üks suur siht on neil päevil: läti rahvas otsib enesemääramist. Ta on kulutanud palju jõudu ja verd ning on viivuks ehk

väsinudki, aga võtab end kokku ning purustab oma kütked. – Kõige suuremat võitlust tuleb tal veel iseendaga pidada. Ta ei tohi mitte tahta, ta ei tohi endasse mitte uskuda. Oleme olnud pelgalt teiste eesmärkide vahendiks, aga mitte iseenda eesmärgiks. Oleme olnud sõnnikuks, millega teised kõrgemad rassid omi juuri on väetanud. Ning isegi need parimad inimesed, keda oleme tavatsenud pidama meie revolutsioonilise kultuuri kandjateks, on valmis laskma end alandlikult internatsionaalse superfosfaadina vene ja saksa juurtele puistata.

Miks me kohal tammume, kui tee meie ees lahti on? Mu sõber, me pole rahvas. Me oleme kari. Me sumame igaüks ise kanti. Nähes mõnda neist lipukandjatest, keda oleme neil päevil näinud vägevast punalippu kandmas, olen tahtnud talt küsida: „Hei, Jānis, kuhu lähed?” Ning mu meel läheb tema pärast haledaks.

Ibsen ütles kord suures kibestumuses, et ta ei teadvat, kas Norras on kaks miljonit norralast või kaks miljonit koera ja kassi. Meil on kaks miljonit kannupoissi, ning me ootame, et need oma riigi looksid! „Lubage neile rohkem putru, küll nad siis ära teevad!” õpetas mu sõber. Esimestel revolutsioonipäevadel tuli ühte meie rindepolkku üks vana Peterburi revolutsionäär ning hakkas joovastunult vabadusest pajatama.

„Millal putru saab?” katkestas üks soldat üpriski ramedalt ta jutuvoolu. Kogu kõne kaotas hetkega igasuguse mõju – ta pidanuks õigest otsast alustama, sõduripudrust, mis oli tolles polgus üpriski kehv.

Kibedad sõnad on mu huultele kippumas. Tõde on ehk siiski tunduvalt helgem. Rahva eneseuhkus on lõpuks ometi ärkamas – ning me võidame, kui oleme oma orjahingest võitu saanud.

*

Ma nägin, kuidas vene soldatid Kerenskile järele jooksid, need sebisid ta ümber nagu mesilased mesilasema ümber. Vene rahvas on ärganud riigiinstinkt, mis otsib omale juhti. Meilgi on oma mesilastaru olemas – Maanõukogu –, kuigi oleme ise ilma mesilasemata mesilased.

*

Vene Ajutine Valitsus nõuab meilt üha uusi reserve oma armee ridade täiendamiseks, aga ei taha tagastada meie hävitatud rahvale meie ainust rahvuslikku reservi – Latgalet – ning keeldub Latgalet Vidzemega ühendamast.

*

Meie seas on selliseid, kes loodavad Saksamaa pähklike peale. Mul pole küll sellesse suurt usku, sest need Saksamaa pähklid, mida olin varem jõuludeks saanud, olid alati tühjad, kuigi muidu kenasti kullatud paberisse mähitud.

*

Töölised ootavad sotsiaalseid pudrumägesid, maatamehed maad, aga mida ootad sina, mu süda? Sa ihkaks vaid rahva ühismeele³, aga ehk soovid sa ülemäära palju ning pead lõpuks pettuma.

*

Meie õpetajad otsustasid oma Tartu-kongressil⁴ usuõpetuse koolist välja heita ning selle asemel eetikat õpetada. Kõik oleks hea, aga ma kardan, kas mitte mõned õpetajad, kel ehk pole käepärast Dravnieksi „Võõrsõnade raamatut”⁵, eetikat äkitsi äädikaga segi ei aja.

Edasi on küsimus, mida teha lastega, kes on helge imede-usuga siia maailma tulnud? Ehk tuleb need lapsedki koolist

³ Vienība (läti k). Tõlkija märkus.

⁴ 1917. a juunis toimus Tartus Läti õpetajate 2. kongress. Tõlkija märkus.

⁵ Jēkabs Dravnieks (1858–1927). Läti tõlkija, keeletundja, ajakirjanik, õpetaja. Avaldas 1886. a „Võõrsõnade raamatu“ („Svešu vārdu grāmata”). Tõlkija märkus.

välja heita, sest õpetajad võivad nende jaoks ehk liiga tarkadeks osutada.

Liepājas, 15. veebruaril 1919. a

Lõbusas seltskonnas, kus tantsiti ja lauldi, astus üks põgenik mulle ligi ning sõnas:

„Ma unistasin, kui olin kodumaalt minema kihutatud ja koeraelu elasin. Kahju, et oli vaid unistus. Ma ei tahaks ühtegi tundi pillerkaaritada, kuni võõrad vallutajad veel Läti maal käivad.”

Kes suudab enesele teadvustada seda rasket seisukorda, kuhu me sattunud oleme, ning kes suudab elada niivõrd ehtsate ja raskete tunnetega?

Me oleme muutunud liialt õrnadeks suurte võitluste ja suurte kannatuste jaoks. Aga tee võiduni kulgeb läbi kannatuste. See on meie õige tee. Seda vist oligi mõistnud see õnnetu põgenik, kes lõbusas elumõllus oli kaotanud oma raske unistuse, mis oli tõesem kui elu ise.

*

Me peame muutuma põgenikest sõjameesteks. Oma õue, oma tänava kodanikest – vabariigi poegadeks. Me pidime kaotama oma väikese elu, et Lätimaad endile pärida.

Lätimaa on surnud – elagu Lätimaa!

Kui Prantsusmaa kuningas oli surnud, ilmus lossirõdule marssal, kes purustas riigisaua ning hüüdis: „Kuningas on surnud, elagu kuningas!” Ning Prantsusmaal algas uue kuulsuse aeg. Vana Lätimaa, see orjapesa, kus meile kõigile kuulus vaid oma nurk, on hävinud. Uus Lätimaa sünnib sõjatandril.

Riia langemine vapustas meid. Meile näis, et meid ootab kuulsuseta lõpp. Aga piisas käputäiest vapratest läti meestest, kes hirmu tundmata vaenlasele vastu astusid, ning Lätimaa elab.

Lätimaa sünnib oma sõjameestest.

Mis on Lätimaa sellel hetkel? See on kõigest vanne ja lubadus.

Lätimaa päästavad need, kes on talle lubaduse andnud.

Meile öeldakse: teie vägi pole suur. See on hea, nii peabki. Iga täht sünnib oma tuumast. Ühest käputäiest, kes üle kõige oma lubadust peab, on sündinud kõik kogudused, kõik erakonnad. Käputäiest vapratest ja puhta südamega vabariigi sõjameestest sünnivad vabariigi polgud.

*

Orjaelu on meid põlvili surunud. Vähe on neid, kel antud sirge seljaga käia, veel vähem neid, kes suudavad lennata. Üks prohvet, keda tuleriidal põletati, hüüdis naerdes oma piinajatele: „Te praete hane. Saja aasta pärast näete luike, kes oskab lennata.”

Rahvas ei teosta oma ajaloolisi ideaale ühe aastaga ega ühe põlvkonnaga.

Rahvas ei teosta oma ajaloolisi ideaale ühe aastaga ega ühe põlvkonnaga. Läti vabariigi aeg võib saabuda kui mitte täna, siis homme, kahekümne, viiekümne või saja aasta pärast. Ikka seepärast, et lätlased ei suuda elada ilma peata, kõigest kere ja kätega, millega oldi sajandite jooksul jõutud muganduda ning mille jätkumist rahva vaenlased ihkaksid.

Haned olid meie lohmakad talumehed, kes ei suutnud lühikese aja jooksul vabariigi juhtidele riigikaitseks vajalikke vahendeid anda; selle eest põletatakse nad nüüd oma talude ja elajatega enamlaste tuleriidal. Haned olid need töölisel, kes kiire röövsaagi lootuses Riia uulitsail juubeldades enamlasti ootasid ning keda on ees ootamas aeglaselt närivad näljapiinad. Haned on kõik need kodanikud, kes pole raatsinud relvi kätte võtta ning lasevad end röövlitel rahumeeli paljaks röövida.

Jumalale tänu, veel tõuseb meil vabariigi päike! Ning meil ei tarvitse sada päeva seda lennata oskavat luike oodata. Mulle

näib, et juba kuulengi neid tiivavihinaid. Kui rittmeister⁶ Skujēnsit Anna kirikust viimsele teekonnale saadeti ning orelid lasid kirstu väljaviimisel kirikus kõlada sangarile määratud kirglikul apoteoosil, näis mulle, et vägevate tiibadega mustad kotkad lendlevad ärasaatjate peade kohal.

*

Tahtsin öelda, et me näeme ka vabariigi poolkuud. Läti vabariik sünnib kasvava kuuga. Tema noored jõud saavad tasapisi rammu juurde.

Juhtusin mõned päevad tagasi olema ühes rindelähedases raudteejaamas, kus meie üliõpilased vahiteenistuses olid. Nägin juba tõelisi sõjamehi, kes oma sõdurimütse peast ei võta, söövad plekkkaussidest ja magavad põhu peal.

Veetsin nendega öö vahiruumis, nägin, et peale kohusetunde on neid noorukeid vallanud ka mingi igatsus, mingi rahutus-tunne, nimega „midagi õilsat korda saata”. Too raudteejaamades passimine oli neid juba ära tüüdanud ning neid oli haaranud rindelemineku kihk. Olles enne Riia langemist kiiruga kokku kutsutud, oldi siin sõjameesteks sünnitud. Kui kummaline! Sellal kui siin tagalas valitsevad tühised hirmud, teadmatus ja igasugused äraandlikud kuulujutud, võimutseb sõdurite seas rahu, turvatunne ja usk Lätimaasse. Tuleb tõdeda, et lasksime ilmaasjata oma päevi raisku rootslastelt või taanlastelt abi lootes. Meil on endil niivõrd puhta südamega ja kaunis sõjaväetuumik, et võiksime juba praegu mobilisatsiooni välja kuulutada ning vabariigi armee luua.

Mulle meenub igivana lugu pojast, kellele isa kirve ja põhupahmaka kaasa annab ning koduuksest välja saadab, mingi ja ehitagu endale ise maja. Meie riigi armee sünnib meist endist, nõndasamuti on ka meie elu omaenese kätega palehigis üles ehitatud.

.....
⁶ Sõjaväeline auaste (poola *rotmistrz*, 'rooduülem'). Tõlkija märkus.